

Крижановська С. П.,
науковий співробітник КЗК
«Хмельницький обласний краєзнавчий музей»

ЮЗЕФ РОЛЛЕ: ПСИХІАТР З ДУШЕЮ ПИСЬМЕННИКА ТА ІСТОРИКА

У статті розповідається про життя, діяльність та нововведення авторитетного на Поділлі лікаря кін. XIX – поч. XX ст. Антонія Юзефа Ролле (спр. ім'я Юзеф Аполінарій Ролле), який завдяки своєму захопленню під вищезгаданим псевдонімом та ще одним – літературним – д-р Антоній Ю., – отримав добру славу як прогресивного медика, так й відмінного дослідника, впливового історика та успішного письменника.

Ключові слова: Антоній Юзеф Ролле, Юзеф Аполінарій, Марія Зверковська, Жан Мартін Шарко, Ідалія Защинська, Немирівська гімназія, Генріхівка, Кам'янець-Подільський, Товариство Подільських лікарів, лікар, психіатр, історик, письменник.

Де на Хмельниччині чи не найбільше всі стіни «дихають» історією? Та, звісно ж, у загадково-романтичному Кам'янці-Подільському! Як приклад, – двоповерховий будинок, який знаходиться за адресою вулиця Татарська (у минулому – Кармелітська) №4. Саме тут більшу частину своїх літ провів Антоній Юзеф Ролле – лікар з душею історика та письменника.

Однак світанок життя майбутнього доктора медицини розпочався не з Кам'янця-Подільського, а з хутора Генріхівки Могилівського повіту (нині – с. Роля Шаргородської міської громади Жмеринського р-ну Вінницької області).

Згаданий хутір назвав Генріхівкою батько головного героя нашого дослідження на знак вдячності своєму колишньому роботодавцю – князю Генрику Любомирському, в якого у минулому працював управителем маєтку, а той за сумлінну працю подарував йому розкішний шмат – 78,5 га – занедбаній землі, яку Юзеф Ролле-старший (пом. 21.01.1888р.) взявся обживати разом зі своєю дружиною Марією Зверковською (дата нар. та см. нам невід.) [8; 5].

Подружжя виявилось відмінними газдами. На згаданій території чоловік з дружиною не тільки звели будинок, але й започаткували та облаштували поселення. Обзавелися пасікою, мед якої «славився на всю околицю», зайнялися вирощуванням тютюну та рідкісних сортів квітів, та, що найголовніше, заклали велетенський розкішний сад, висадивши у ньому аж 30 тис.кущів та фруктових дерев! [5].

25 вересня 1829 р. у славних газдів Юзефа Ролле та Марії Зверковської народився хлопчик, якого батьки назвали Юзефом Аполінарієм (майб. псевд. Антоній Юзеф Ролле).

Новонародженого охрестили наступного дня – 26 вересня – у Шаргородському костелі.

Юзеф-молодший зростав в люблячій родині та теплій атмосфері. Мати навчала свого сина польської мови, музики, народних пісень, прищеплювала людяність, а батько – французької мови, читанню, працелюбності, старанності та наполегливості [1].

Коли хлопець пішов до Немирівської гімназії (поч. навч. з 1842), з ним трапилась неприємна ситуація. Подія, описана нижче, відбулася у 1848 році, коли Аполінарій навчався у п'ятому класі. Якось він чи то у зошиті, чи то на дошці «під впливом вільнодумства в гімназії та подій буржуазних революцій, що тоді прокотилися по країнах Західної Європи», написав французькою: «Vive la liberte!», що перекладається як «Хай живе свобода!». Така сміливість та нахабна відвертість неабияк розлютила протилежно політично налаштованих наставників, розлютила так, що його «публічно відшмагали і вигнали зі школи» [1; 5]. Варто зазначити, що це був той період, «коли з освітніх закладів викорінювалася на користь російської польська мова, переслідувався будь-який прояв вільнодумства» [1].

Тож надалі продовжувати навчання йому доводилося у гімназіях різних міст: Вінниці, Білій Церкві, Києві, а коли він отримав атестат, то вступив до Київського університету св.Володимира на медичний факультет, де черпав знання з 1850 до 1855 рр. [3].

Відповідь на питання, якої вдачі та який характер мав Юзеф-студент, знаходимо у статті краєзнавця Олега Будзея «Дитинство

та юність Юзефа Ролле», яка була оприлюднена автором у газеті «Подільнин» від 24 вересня 2010 р. Отож, Ролле «Студював (навчався – авт.) ... сумлінно, користувався симпатією як колег, так і професорів за веселий, лагідний і товариський характер, інтелігентність і розум. Не стояв осторонь громадського життя університету. Вже на першому курсі прилучився до об'єднання польських студентів переважно з Київщини, Волині та Поділля, що дістало назву польське земляцтво» [1].

Однак і в університеті Ролле «наступив» на темну смугу. Якось хлопець у компанії товаришів йшов з непокритою головою та у розстібнутому мундирі, що розцінювалося тоді, як негідна поведінка та порушення честі мундиру [1]. У такому вигляді його побачив куратор університету, за що висунув покарання: «Ролле присудили рік практики фельдшером у психіатричній лікарні» [5]. Однак нашого героя такий присуд, мабуть, не злякав, а навіть, ба, більше, викликав інтерес, адже після закінчення присудженого терміну, він і надалі «декілька місяців працював у притулку для божевільних» [5]. Навчання закінчив з гарним досвідом та відзнакою за фахом «Психіатр» [5].

Перші роки після закінчення університету, а саме з 1856 по 1860 рр., провів за кордоном, зокрема у таких містах, як Зоненштайн (Німеччина) та Париж (Франція) – працював над підвищенням лікарської кваліфікації [3].

Як результат, у Парижі, під керівництвом відомого психіатра Жана Мартіна Шарко, захистив докторську дисертацію на тему «Психічні захворювання» [8].

Також він став «членом-кореспондентом Польської академії наук у Кракові. Почесним членом багатьох лікарських товариств Вільнюса, Варшави, Києва, Парижа» [2].

Першу роботу як дипломований лікар Ролле отримав у м. Яришівка (нині Могилів-Подільський р-н Вінницької обл.), де віддавав себе медицині протягом шести років [2; 1].

Новий науковий ступінь доктора медичних наук, перший досвід дипломованої роботи та потужний багаж закордонних надбань у 1861 році Ролле «привіз» в Кам'янець-Подільський, де, одружившись з донькою заможного місцевого адвоката Ідалією Зашичинською, вирішив осісти [5].

30 липня 1861р. молодята взяли шлюб у кафедральному костелі Кам'янця-Подільського [7].

Протягом спільного життя у подружжя народилося дев'ятеро дітей: доньки – Олена-Марія-Вінцентина, Марія-Ядвіга та ще одна Олена, а також сини – Михайло-Іван-Павло, Казимир-Теofil, Сигізмунд-Вікентій, Кароль-Людгард, Юзеф, Сигізмунд. Двоє з них – донька Олена та син Сигізмунд померли у малому віці [7].

Отож, влаштувавшись у кам'янецьку лікарню ординатором відділу психічно хворих, Йосип Йосипович (ще одне «місцеве» ім'я героя нашого дослідження) швидко здобув авторитет не тільки у межах закладу, але й на всю губернію. Це йому вдалося, передусім, завдяки медичній компетентності та раніше нечуваним інноваціям, як от, наприклад, заборона обливати психічно хворих холодною водою у період їх надто збудженої активності. До Ролле такий метод не просто практикувався, але й вважався звичним [5].

Ще більшого авторитету набув Ролле як один з організаторів та членів товариства Подільських лікарів, де займав посаду секретаря. Провідною метою цієї організації було «підняти рівень суспільного здоров'я і суспільної гігієни, проводити аналізи хвороб, вивчати статистичні дані про захворюваність і смертність», впроваджувати нові методи лікування [3, с. 11].

У 1884 р., будучи в складі вище згаданого Товариства, разом з іншим прогресивним лікарем Е.Ф. Фаренгольцем ініціював та реалізував задум щодо будівництва безкоштовної лікарні для бідних людей [4, с. 10], а також «організував курси повивальниць (акушерок), створив віспощеплювальний пункт, став одним із засновників історико-краєзнавчого музею» [3, с. 11]. Брався за лікування венеричних хвороб [5].

Ролле не був байдужим до проблем молоді. Як доказ тому – з його ініціативи «була запроваджена стипендія для найбіднішого вихованця гімназії» [9]

Вихованці православної духовної семінарії знали Ролле ще й як викладача з гігієни [5].

У 80-х рр. ХХст. авторитетний лікар займав посаду лікаря-інспектора цукрових заводів Подільської губернії [3, с. 11].

Ролле опублікував близько 30-ти праць з медицини [3, с. 11]. Часто в своїх напрацюваннях лікар звертав увагу на покращення гігієнічного стану міст, способи боротьби «з епідеміями дифтерії, холери, скарлатини» [3, с. 11].

Серед його праць, зокрема, «Больницы, здравоохранение, повсеместно распространенные заболевания в давнем Подольском воеводстве с начала XV века», у якій він одним з перших систематизував список лікарських речовин кін. XV ст. [3, с. 11]. У 1867 р. Ролле, опрацювавши рукописні джерела монастирських, церковних та приватних архівів, на основі отриманих матеріалів розробив книгу «О подольских шпиталях XV–XVII веков» [9]. А у 1872-му р. – оприлюднив історичний огляд епідемій, які лютували на Поділлі з XV ст. [9].

«Роботи Ролле з медицини цінні тим, що в основу їх написання покладене вивчення рукописних джерел, які в результаті спустошливих війн назавжди втрачені для дослідників» [9].

Однак не тільки до медицини в Ролле тяжіла душа, але й до історії та літературного Слова. Ролле – автор численних монографій, статей та нарисів з історії Правобережної України XVI–XIX ст. [2, с. 11].

Віднайдені власноруч в архівах подільських поміщиків якісь особливі факти йому вдавалося доступно, жваво та цікаво перетворювати на захоплюючі історичні оповідання, які він спершу оприлюднював у щоденній пресі, іноді у журналах Львову, Варшави, Кракова та Києва, а згодом видавав у вигляді брошур, буклетів або «товстих компактних томів» [5].

Історико-дослідницько-письменницька діяльність, до якої автор спершу ставився як до хобі, ще за життя подарувала йому славу історика та письменника не меншу, а, можливо, навіть й більшу, аніж медика. Ще навчаючись у третьому класі Немирівської гімназії, «він написав свою першу історичну поему про Гжегожа з Санока» [1].

З-під пера д-ра Антонія Ю. (ще одне – літературне – псевдо Ролле) «народилось» багато томів «Розмов з минулого», «Історичних оповідань», «Історичних профілів».

Найбільше читачів захоплювали «Подільські замки» та «Жінки пограниччя».

Не оминув увагою автор й улюблений Кам'янець-Подільський, якому присвятив «два великі томи та декілька сотень сторінок» [5].

До сьогодні праці Ролле, з якими можна ознайомитися, зокрема на сайті національного архіву Польщі www.polona.pl, служать цінним джерелом інформації для дослідників [5].

Ось як охарактеризував історично-літературну діяльність Ролле його сучасник, відомий український історик, археолог та етнограф Володимир Антонович: «Письменник, який переховується під псевдонімом д-ра Антонія Ю., належить до числа найбільш плідних і талановитих польських історичних письменників нашого часу...» [6].

Смерть Ролле застала його 64-річним вдома. 9 січня 1894 р. Антоній задрімав – і не прокинувся.

Ідалія після смерті чоловіка разом з сином Каролем переїхала в передмістя Кракова Підгірці, де, переживши коханого аж на цілих 23 роки, 3 грудня 1917-го р. теж віддала Богу душу [7]. Доля інших його дітей автору цього повідомлення не відома.

Ролле ж поховали на Кам'янецькому католицькому кладовищі.

На жаль, до наших днів його могила не збереглася, її знищили за радянських часів [5].

А які ж місця у Кам'янці-Подільському нині нагадують місцевим про життя та діяльність видатного земляка? Це – скульптурна композиція Антонія Попеля – бронзове зображення Юзефа Аполінарія та мармурова пам'ятна дошка, розміщена на одній із колон Петропавлівського костелу; будинок за адресою Татарська №4 (придб. у 1875 р. на ім'я друж. Ідалії), про який ми згадали ще на початку нашого дослідження та нещодавно перейменована вулиця, яка в знак пам'яті про психіатра з душею історика та письменника, отримала назву вул. Юзефа Ролле [6].

Список використаних джерел та літератури:

1. Будзей О. Дитинство та юність Юзефа Ролле. *Подільанин*. 2010. 24 вересня.

2. Гавришак І. Лікар, письменник, історик. *Медична академія*. 2014. 11 груд. с. 11.
3. Головка В. О. Академік Йосип Ролле – лікар соціал-гігієніст. *Вчені Поділля. Фундаментальні наукові праці. Частина 1. Матеріали республіканської науково-практичної конференції, присвяченої 55-річчю визволення України від фашистських загарбників*. Хмельницький-Вінниця, 1999.
4. Мазурик Є. В, Шаталюк А. М., Семко А. М., Головка В. О. Е. Ф. Фаренгольц – видатний хірург Поділля. *Фундаментальні наукові праці. Частина 1. Матеріали республіканської науково-практичної конференції, присвяченої 55-річчю визволення України від фашистських загарбників*. Хмельницький-Вінниця, 1999. с. 10.
5. Пустиннікова І. Ролле: психіатр Юзеф Аполінарій та історик Антоній. *Подільнин*. 2023. 14 вересня.
6. Юзеф Ролле. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.
7. Невідомі джерела до біографії Ю. Ролле. URL: <https://chg.in.ua/nevidomi-dzherela-do-biografiyi-yu-rollye/>.
8. Юзеф Ролле. Лікар, письменник, історик. URL: <http://bibl-tdmu.blogspot.com/p/1024x768-normal-0-false-false-false.html>.
9. Садиба Юзефа Ролле. URL: <https://niazkamenec.org.ua/doslidgena/166-sadiba-yuzefa-rolle-u-m-kamyancy-podylskomu>.